

טבת התשע"ו

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

תשובתו של יוסף

לפרשת ויחי (על פי שיעור של הרב אמנון בזק)

ונשאלת השאלה: האם תיקן גם יוסף את חטאיו? ואם כן, כיצד עשה זאת?

"הלא לא-להים פתרונים"

התיקון הראשון שאנו מוצאים מתייחס לחטא השני שהזכרנו. אם בחלומות שחלם לאחיו לא הזכיר יוסף שם שמים כלל, הרי בחלומות שאותם הוא מתבקש לפתור, כבר רוח אחרת עמו. כך בדבריו לשר המשקים ולשר האופים.

5. בראשית מ', ח:

"הלא לא-להים פתרונים ספרו נא לי"
וכך, ביתר פירוט, בדבריו לפני פרעה.

6. בראשית מ"א ט"ז, כ"ה, כ"ח, ל"ב:

"בלעדי א-להים יענה את שלום פרעה"
"את אשר הא-להים עשה הגיד לפרעה"
"אשר הא-להים עשה הראה את פרעה"
"כי נכון הדבר מעם הא-להים וממהר הא-להים לעשותו"

בדרכו הקשה והמפותלת - בעברו מן הבור אל בית פוטיפר ומבית פוטיפר אל בית הסוהר, ובשנתיים הנוספות שבהן שהה בבית הסוהר - הבין יוסף כי הכול בידי שמים, כי האדם הוא רק חלק מתכנית א-לוקית מופלאה, וכי הדרך להתגשמותם של חלומות מזהירים עלולה לעתים להיות רצופת עמל וסבל. רק מאוחר יותר הבין יוסף חלק ממשמעותה של תכנית א-לוקית זו

7. בראשית מ"ה ח, ובראשית נ' כ':

"ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה כי הא-להים וישמיני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומשל בכל ארץ מצרים"
"א-להים חשבה לטבה למען עשה פיוס הנה להחית עם רב"

"הא לכם זרע"

לאחר שמושיב יוסף את אביו ואת אחיו בארץ גושן, הוא מתפנה לעסוק בצורכי ארץ מצרים. תחילה צובר יוסף

במחצית השנייה של ספר בראשית אנו קוראים על תהליך התשובה של בני יעקב. ראשון השבים הוא ראובן, שניסה למנוע את מכירת יוסף, ובכך תיקן את חטאו בפרשת בלהה; אחריו - יהודה, מהתנהגותו בפרשת תמר ועד לנכונותו לשבת כעבד תמורת בנימין; וכך גם האחים כולם, שלפחות הכו על חטא מכירת יוסף באמרם "אבל אשמים אנחנו". בשיעור השבוע נעסוק בשאלה האם גם יוסף עובר תהליך דומה? על פי שיעור של הרב אמנון בזק.

חטאיו של יוסף מתוארים בתחילת פרשת וישב, וניתן לסווג אותם לשלוש קטגוריות:

א. לשון הרע שדיבר על אחיו.

1. בראשית ל"ז, ב:

"ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם"

2. וכפי שמבאר רש"י:

"כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו, שהיו אוכלין אבר מן החי, ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים, וחשודים על העריות. ובשלתן לקה: על אבר מן החי - 'וישחטו שעיר עזים' במכירתו, ולא אכלוהו חי; ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים, 'לעבד נמכר יוסף'; ועל העריות שספר עליהם, ותשא אשת אדוניו."

ב. סיפור החלומות לאחים וליעקב - עצם הסיפור בלא הזכרת שם שמים מבטא אמונה שטחית במשמעותם של החלומות: לא כחלק מתכנית א-לוהית כוללת, כי אם מתוך מבט אישי צר.

ג. בסיפור לאחים וליעקב הייתה גם התרברבות שלא לצורך, שהביאה רק להחמרת יחסם של האחים כלפיו

3. בראשית ל"ז, ח:

"ויזספו עוד שנה אתו על חלמתיו ועל דבריו."

4. וכפי שביאר הרמב"ן:

"שהיו שונאים אותו על החלומות, וגם על הסיפור שהוא מספר אותו להם כמתהלל."

לאדמותיהם - ובתנאים סבירים למדי של 20% מס בלבד?

ומסביר הרב אמנון בזק, שנראה שיוסף אכן חזר בו מתכניתו המקורית. ייתכן שברגע הראשון לא יכול יוסף להשתחרר מתחושת העצמה שהייתה בידיו: שליטה מוחלטת בכל רכוש מצרים. ואולם, במחשבה שנייה הבין יוסף שעצמה איננה בהכרח דבר חיובי, ולעתים עושר שמור לבעליו לרעתו. בבוא העת יסתיימו שבע שנות הרעב; ומי ערב לו, ליוסף, ששנות השעבוד וההשפלה שעברו על המצרים לא ייצרו אצלם רגשי תרעומת, העלולים להתפתח עד כדי מרד של ממש? אשר על כן חזר בו יוסף מכוונותיו, והציע לעם תכנית כלכלית נוחה, שהם לא חלמו עליה, והתרגשו עד מאוד לשמעה.

13. בראשית מ"ז כה:

"וַיֹּאמְרוּ הַחֵיתָנוּ נִמְצָא חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנָי וְהֵיינוּ עֲבָדִים לְפָרְעָה"

המצרים שבים ומציעים את עצמם להיות עבדי פרעה - אך מה רב ההבדל: כשהגיעו תחילה אל יוסף, הם אמרו זאת מתוך מצוקה קשה ומחוסר בררה מוחלט; ואילו כעת הם מוסיפים זאת מתוך רגשות הכרת תודה עמוקים!

14. הרמב"ן מבאר:

סיפר הכתוב זה וגמר הענין בכל הפרשה להודיע מעלות יוסף בחכמה בתבונה ובדעת, וכי היה איש אמונים שהביא כל הכסף בית פרעה, ולא עשה לעצמו אוצרות כסף ומטמוני מסתרים בארץ מצרים או לשלחו לארץ כנען, אבל נתן למלך הבוטח בו כל הכסף וקנה לו את האדמה גם הגופות, ומצא בזה חן גם כן בעיני העם כי השם הוא המצליח את יראיו.

ומציין הרב בזק, שהמסר שמציין הרמב"ן בסוף דבריו נובע מן השינוי שעבר יוסף ומן התיקון לחטאו השלישי: ההכרה במגבלות העצמה והכוח.

"א-להים חשבה לטובה"

לאחר קבורת יעקב פונים אחי יוסף אליו.

15. בראשית נ' טו-יח:

"וַיִּרְאוּ אֶחָי יוֹסֵף כִּי מֵת אָבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יִשְׁטַמְנוּ יוֹסֵף וְהַשֵּׁב יִשְׁבֵּב לָנוּ אֵת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמְלָנוּ אֹתוֹ. וַיֵּצֵאוּ אֶל יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר: כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אֲנָא שָׂא נָא פֶשַׁע אֲחִיךָ וְחִטָּאתָם כִּי רָעָה גָּמְלוּךָ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפֶשַׁע עֲבָדֵי אֱ-לֹהֵי אָבִיךָ וַיִּבְדַּח יוֹסֵף בְּדַבָּרָם אֵלָיו. וַיִּלְכוּ גַם אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לִפְנֵי וַיֹּאמְרוּ הִנְנוּ לְךָ לְעֲבָדִים."

ונשאלת השאלה: מה פשר בכיו של יוסף?

את כל הכסף הנמצא במצרים, ואחר כך - את כל המקנה.

8. בראשית מ"ז, יד-יז:

"וַיִּלְקֹט יוֹסֵף אֵת כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנָעַן בְּשֶׁבֶר אֲשֶׁר הֵם שֹׂבְרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֵת הַכֶּסֶף בֵּיתָה פְּרָעָה. וַיְתֵם הַכֶּסֶף מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֵאוּ כָּל מִצְרַיִם אֶל יוֹסֵף לֵאמֹר הִבֵּה לָנוּ לֶחֶם וְלָמָּה נָמוֹת נִגְדָּךְ כִּי אֶפֶס כֶּסֶף. וַיֹּאמֶר יוֹסֵף הֲבֹ מִקְנֵיכֶם וְאֶתְנֶה לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם אִם אֶפֶס כֶּסֶף. וַיָּבִיאוּ אֵת מִקְנֵיהֶם אֶל יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בְּסוּסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר וּבְחֲמֹרִים וַיִּנְהַלֵּם בַּלְּחֵם בְּכָל מִקְנֵיהֶם בְּשָׁנָה הַהִוא"

מקריאת הפסוקים עולה רושם של יחס קר ומנוכר מצדו של יוסף כלפי תושבי מצרים הגוועים ברעב. יוסף מנצל את שליטתו בתבואה כדי לרוקן כליל את אנשי מצרים מנכסיהם. לאחר שהוא מסיים לקחת מהם את כל רכושם, מתחננים אליו האנשים.

9. בראשית מ"ז יח-יט:

"לֹא נִכְחַד מֵאֲדֹנָי כִּי אִם תֵּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל אֲדֹנָי לֹא נִשְׂאָר לִפְנֵי אֲדֹנָי בְּלֹתִי אִם גּוֹיְתָנוּ וְאֲדַמְתָּנוּ. לָמָּה נָמוֹת לְעֵינֶיךָ גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אֲדַמְתָּנוּ קָנָה אֶתְנוּ וְאֵת אֲדַמְתָּנוּ בַּלְּחֵם וְנִהְיָה אֲנַחְנוּ וְאֲדַמְתָּנוּ עֲבָדִים לְפָרְעָה וְתֵן זֶרַע וְנַחֲיָה וְלֹא נָמוֹת וְהֵאֲדָמָה לֹא תִשָּׂם"

המצרים מציעים ליוסף להפוך לעבדי פרעה, חסרי אדמות וזכויות של בני חורין, וכל זאת על מנת לקבל את המינימום שאותו מקבל גם עבד - אוכל. תחילה מקבל יוסף את ההצעה ברצון.

10. בראשית מ"ז כ-כא:

וַיִּקַּח יוֹסֵף אֵת כָּל אֲדַמַּת מִצְרַיִם לְפָרְעָה כִּי מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שְׂדֵהוּ כִּי חִזַּק עֲלֵהֶם הָרָעַב וְתֵהִי הָאָרֶץ לְפָרְעָה. וְאֵת הָעָם הָעֵבִיר אֹתוֹ לְעֹרִים מִקְצֵה גְבוּל מִצְרַיִם וְעַד קֶצֶה הָעֵבֶר הָעָם לְעֹרִים נֹעֵדָה לְכַאוּרָה לְמַחֹת כָּל זִיקָה בֵּינֵם לְבֵין אֲדַמְתָּם.

11. רש"י:

"לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ, והושיב של עיר זו בחברתה".

לאור זאת, תמוה ההמשך.

12. בראשית מ"ז כג-כד:

"וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל הָעָם הֵן קִנִּיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֵת אֲדַמְתְּכֶם לְפָרְעָה הֵא לָכֶם זֶרַע וְזִרְעֶתֶם אֵת הָאֲדָמָה. וְהָיָה בְּתַבּוּאוֹת וְנִתְתֶם חֲמִישִׁית לְפָרְעָה וְאַרְבַּע הַיְדֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וְלֹאֲכַלְכֶם וְלֹאֲשֶׁר בְּבִתְיֶכֶם וְלֹאֲכַל לְטַפְכֶם"

ונשאלת השאלה: מה פשר השינוי הזה? אם בתחילה קיבל יוסף את הצעת העם להתנתק מן האדמות ולהיות עבדים לפרעה, מדוע זה מחזירם הוא פתאום

אף רש"י מסכים כי אחי יוסף לא דיברו אמת בפנותם אליו - אך לא משום שיעקב לא ידע על מכירת יוסף, אלא,

18. רש"י:

"שינו בדבר מפני השלום, כי לא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו"

משמע, יעקב ידע על מה שעשו האחים ליוסף, אך לא חשד בו שיפגע בהם לאחר מותו. לאור זאת מבאר רש"י כמה מדברי יעקב לבניו כמוסבים על מכירת יוסף, כגון,

19. רש"י על בראשית מ"ט ה' וט':

"שמעון ולוי אחים - בעצה אחת על שכם ועל יוסף"

"מטרף' - ממה שחשדתיך ב'טרף טרף יוסף חיה רעה אכלתהו', וזהו יהודה שנמשל לאריה"

"בני עלית' - סלקת את עצמך, ואמרת 'מה בצע' וגו' "

לדעת הרב בזק, ניתן להביא ראיה לגישת הפסיקתא והרמב"ן דווקא מתוך הדברים האחרונים שציטטנו בשם רש"י. אם אכן סלח יעקב ליהודה על כל השנים שבהן הטעה אותו, יחד עם אחיו, רק מפני שיהודה הציע למכור את יוסף ולא להרגו (וכן סלח לו על פרשת תמר, עיין רש"י שם) - מדוע זה אפוא תוקף יעקב בחריפות את ראובן ('יראובן פְּכָרִי אֶתָּה כְּחֵי יִרְאֵשִׁית אוֹנִי יִתֵּר שְׁאֵת וְיִתֵּר עָז. פְּחֹז פְּמִים אֶל תּוֹתֵר כִּי עֲלִית מִשְׁכָּבִי אֶבִּיד אֲז חֲלַלְתָּ יְצוּעֵי עֲלָהּ!') והלוא ראובן היה זה שלא היה שותף כלל במכירת יוסף, וביקש להציל את יוסף ולהשיבו אל אביו (ל"ז, כב)?! בייחוד קשה דבר זה אם רואים את הרצון להשיב את יוסף כתיקון לחטאו של ראובן בפרשת בלחה. לכן נראה לדעת הרב בזק, שיעקב אכן לא ידע על פרשת מכירת יוסף על כל פרטיה, ולפיכך לא ידע גם על תשובתו של ראובן.

המשותף לשתי הפניות ליוסף

לעיל טענו שדרכו של יוסף ביחסו לאנשי מצרים וביחסו לאחיו מבטאת את תשובתו. ואכן, שתי הפרשות קשורות בין לבין עצמן בכמה נקודות מעניינות.

20. המשותף לפניות יוסף:

א. בשתי הפרשות מגיעים אנשים ליוסף ומציעים את עצמם לעבדים:

"וְהֵינּוּ עֲבָדִים לְפָרְעָה"

"וַיֹּאמְרוּ הֵנּוּ לְךָ לְעֲבָדִים."

ב. בשתי הפרשות מגיב יוסף בדרך נוחה לפונים אליו, כמתואר לעיל.

ג. בשתי הפרשות מציין יוסף באופן מיוחד נושא אחד: בפנייה לאנשי מצרים הוא אומר

"וְאַרְבַּע הַיָּדַת יְהִי לְכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וְלֹאֲכַלְכֶם וְלֹאֲשֵׁר

בְּבִתְיֶיכֶם וְלֹאֲכַל לְטַפְּכֶם"

ובפנייה לאחיו הוא אומר:

"אֵל תִּירָאוּ אֲנִי אֲכַלְכֶּם אֶתְכֶם וְאֵת טַפְּכֶם."

16. הרמב"ן כתב (בראשית מ"ה כז):

"יראה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף, אבל חשב כי היה תועה בשדה והמוצאים אותו לקחוהו ומכרו אותו אל מצרים, כי אחיו לא רצו להגיד לו חטאתם, אף כי יראו לנפשם פן יקצוף ויקללם, כאשר עשה בראובן ושמעון ולוי (מ"ט, ג-ז). ויוסף במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו, ולכך נאמר 'ויצו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר' וגו', ואלו ידע יעקב בענין הזה היה ראוי להם שיחלו פני אביהם במותו לצוות את יוסף מפיו, כי ישא פניו ולא ימרה את דברו, ולא היו בסכנה ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים." מפנייתם הישירה של אחי יוסף אליו - שלא דרך אביהם - מוכיח הרמב"ן כי יעקב לא ידע עד סוף ימיו על מכירת יוסף.

לאור זאת נראה, כי בכיו של יוסף נבע מכך שהוא ידע מה שהאחים כנראה לא ידעו: שמה שהם מספרים, לא רק שאינו נכון, אלא שגם אינו יכול להיות נכון! פנייתם של האחים באה מתוך הכרה ברורה שיוסף סיפר לאביו על נסיבות התגלגלו למצרים. אלא שהאחים טעו! בכיו של יוסף נבע אפוא מצערו על כך שאחיו אינם מאמינים לו, וסוברים שהתנהגותו הנאה כלפיהם נבעה רק מיחסו לאביו.

אם כנים הדברים, כי אז מגיעה כאן תשובתו של יוסף לשיאה. בעוד שבתחילת דרכו הביא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם, הרי שכעת, בשעה שיכול יוסף להביא אל אביו את הגדולה והנוראה שבידיבות הרעות' על אחיו, אין הוא עושה זאת כלל, כי אם שומר את הסוד הנורא לעצמו. בכך מתקן יוסף גם את חטאו הראשון: הבאת דיבתם הרעה של האחים אל יעקב.

התורה אינה מספרת מה בכל זאת אמר יוסף לאביו על נסיבות היעלמו והיעדרותו הארוכה.

17. מדרש פסיקתא רבתי (פרשה ג) מתאר זאת באופן

ציורי נפלא:

"כיון שהרגישו ביעקב שחולה באו והודיעו ליוסף. והרי כל שבחו של יוסף שהיה מפליג על כבוד אביו, ולא נכנס אצלו בכל שעה, שאילולי שבאו אחרים ואמרו לו אביו חולה לא היה יודע? אלא להודיעך צדקו שלא רצה להתייחד עם אביו שלא יאמר לו היאך עשו בך אחיך ומקללם... לפיכך לא היה הולך אצל אביו בכל שעה."

כלומר לדברי המדרש, יוסף נמנע מלהתייחד עם אביו על מנת שלא ייאלץ לספר לו את האמת המרה.

אמנם יש מן המפרשים החולקים על הרמב"ן וסוברים שיעקב ידע היטב על מכירת יוסף בידי אחיו, ובראשם - רש"י, שמכמה מקומות בפירושו לפרשה עולה כי לדעתו יעקב ידע על מכירת יוסף.

לאור דברינו מקבל הקשר בין שתי הפרשיות משמעות, באשר שתיהן חלק ממהלך אחד, המתאר את דרך התשובה של יוסף.

הערה לסיום: קשה לעסוק בתשובתו של יוסף מבלי לציין את פרשת אשת פוטיפר, שזיכתה את יוסף בתואר הייחודי "יוסף הצדיק" (יומא ל"ה ע"ב ועוד רבים). אין ספק שבפרשה זו מבטא יוסף מידת צדיקות גדולה, הן מבחינת פן העריות שבדבר הן מבחינה מוסרית.

21. בראשית ל"ט, ח-ט):

"הן אֲדֹנָי לֹא יָדַע אֶתִּי מֵהַ בְּבֵית וְכֹל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ נָתַן בְּיָדִי. אֵינְנוּ גְדוֹל בְּבֵית הַזֶּה מִמְּנֵי וְלֹא חֶשֶׁךְ מִמְּנֵי מְאוּמָה כִּי אִם אוֹתָךְ בְּאֶשֶׁר אֶתְּ אִשְׁתּוֹ וְאִיךָ אֶעֱשֶׂה הַרְעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֹא-לֵהִים"

לא עסקנו בפרשייה זו, שכן אין ניכר מתוכה קשר ברור בין מעשהו החיובי של יוסף לבין התנהגות כלשהי מעברו - אף כי ברור שניתן לקשר את התנהגותו של יוסף באירוע זה לתהליך כללי של חזרה בתשובה.

הרב בזק מציין שמדברי רש"י משתמע קשר ישיר בין סיפור אשת פוטיפר לבין חטא קודם.

22. בתחילת האירועים כותב רש"י (בראשית ל"ז ב):

"והוא נער' - שהיה עושה מעשה נערות, מתקן בשערו ממשמש בעיניו, כדי שיהיה נראה יפה"

ולדעתו יוסף שב על התנהגות זו בבית פוטיפר.

23. רש"י (בראשית ל"ט ו):

"ויהי יוסף יפה תואר' - כיון שראה עצמו מושל, התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו, אמר הקב"ה: אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך, אני מגרה בך את הדוב..."

ברם, התנהגות זו אינה מפורשת בפשוטו של מקרא.